ՔՍԱՆՎԵՑԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

Տարեկան գինը 10 րուբլի, կէս տարվան 6 րուբ.
Առանձին համարները 5 կօպէկով.

Թիֆլիսում գրվում են միմիայն խմբագրատան մէջ.

Մեր հասցէն. Тифлисъ, Редакція „Мшакъ".
Կամ Tiflis, Rédaction „Mschak".
Տելեֆօն № 253.

ՄՇԱԿ

Խմբագրութիւնը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(բացի կիրակի և տօն օրերից)

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով.

Յայտարարութիւնների համար վճարում են
իւրաքանչիւր բառին 2 կօպէկ.
Տելեֆօն № 253.

ՀԻՄՆԱԴԻՐ ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

ՇԱՐՈՒՆԱԿՎՈՒՄ Է ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ՆԵՐԿԱՅ 1898 ԹՒԻ

ՄՇԱԿ

ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԼՐԱԳԻՐ

«Մշակի» տարեկան գինը թէ Ռուսաստանում և թէ արտասահմանում 10 րուբլի է, տասն և մէկ և տասն ամսվանը՝ 9 ր., ինն և ութ ամսվանը՝ 8 ր., եօթ ամսվանը՝ 7 ր., վեց ամսվանը՝ 6 ր., հինգ ամսվանը՝ 5 ր., չորս ամսվանը՝ 4 ր., երեք ամսվանը՝ 3 ր., երկու ամսվանը՝ 2 ր., մի ամսվանը 1 րուբլի։

Յայտարարութիւններ ընդունվում են թէ հայերէն, թէ ռուսերէն և թէ օտար լեզուներով։ Թիֆլիսում գրվում են խմբագրատանը (Բազարնայա և Բարոնսկայա փողոցն. անկիւն)։ Ուրիշ քաղաքներից պէտք է դիմել այս հասցէով. ТИФЛИСЪ, редакція «Мшакъ», իսկ արտասահմանից՝ TIFLIS, Rédaction du journal arménien «Mschak».

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Անտարբերութիւնը չի ազատի.—ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Խաղաղութեան կոնֆերենցիա. Նամակ Գանձակից. Նամակ Նոր-Նախիջևանից. Նամակ Խմբագրութեան. Նամակ Խմբագրութեան. Ներքին լուրեր.—ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Արտաքին լուրեր.—ԽԱՌՆ ԼՈՒՐԵՐ — ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ. — ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.—ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ. Հայերէն հին գրականութեան խնդիրներ։

ԱՆՏԱՐԲԵՐՈՒԹԻՒՆԸ ՉԻ ԱԶԱՏԻ

—

Գնալով հետզհետէ բարձրաձայն, սպառնալից է դառնում ժողովրդի բողոքը ամուսնական հարցերի ներկայ հին, փտած դրութեան դէմ։ Տարիներով խօսում, դատում, ապացուցանում են որ պէտք է, վերջապէս, տեսնել թէ ինչե՞ր են կատարվում մեր գիւղերում և քաղաքներում և ինչ են պահանջում հարիւրաւոր, հազարաւոր մարդիկ։ Բայց ի՞նչ օգուտ։ Լսող չը կայ։ Կարծում են թէ խլութիւնը, զանցառութիւնը կարող են միջոցներ դառնալ ժամանակակից կեանքի անողորմ պահանջներից ազատվելու համար. կարծում են թէ իրական ցաւը չեղած համարելը կարող է բաւարարութիւն տալ այն բազմաթիւ անհատներին, որոնք ամեն օր տանջվում են այդ ցաւից։ Կար մի ժամանակ, երբ եկեղեցական բարեկարգութեան անհաշտ թշնամիները, որոնց համար քարացումը իդէալ է, ասում էին թէ ամուսնական կարգերի մէջ ժամանակի ոգով բարեփոխութիւններ, յայտնի չափով ազատութիւն մտցնելը ազգի ընդհանրական կեանքից առաջ եկած պահանջ չէ, այլ մեծ կենտրոններում քաղաքակրթութեան հոսանքների մէջ ընկած մի քանի սահմանափակ շրջանների անտեղի ազատասիրութեան աղաղակ է։ Մոռանալով, որ կեանքի մէջ առաջացող երևոյթները պատահական, առ երևոյթ, մտացածին չեն կարող լինել. քարացման երկրպագուները չը կարողացան ըմբռնել, որ չարիքը հեշտութեամբ կարելի է դարմանել այն ժամանակ, երբ նա դեռ ընդհանրացած չէ։

Եւ ահա խուլ ու մունջ մնալու քաղաքականութիւնը այն տեղին հասցրեց, որ բողոքը, տրտունջները տարածվեցան ամեն տեղ. այժմ գիւղ չը կայ, ուր չը լինի ամուսնական հարց. հեռացէք քաղաքներից, մեծ ճանապարհներից, մտէք ամենախուլ անկիւնները, ուր ձեր երազած նահապետական կենցաղը պիտի գտնէք, և ամեն տեղ ձեր աչքի առաջ կը լինեն անբնական, հնացած կարգերի զոհերը իրանց հեծեծանքներով, իրանց թունաւորված կեանքով, արտասուալից գանգատներով։ Այդ հեծեծանքը մի գաւառի, մի նահանգի սեփականութիւն չէ. նա լսվում է ամեն տեղ, ուր կայ ժողովուրդ, ուր մարդիկ ամուսնանում են։ Կ. Պոլսի լրագրներում Դիարբէքիրից գրված մի թղթակցութիւն կայ, որի մէջ նկարագրված են ամուսնական կարգերը։ Պէտք չը կայ նրանց նկարագրելու։ Այդ տեսարանները ամենայն ճշգութեամբ կրկնվում են ձեր շուրջը ամեն օր. նոյն գանգատները, նոյն լացը, առաջնորդարանի պատերի տակ թափված ամուսինները, որոնք դժոխքից ազատվելու ճար ու հնար են պաղատում։ Ո՞վ պիտի տայ այդ ճարը, ո՞վ պիտի մարդկային գթասրտութեամբ նայէ տանջվողներին և հասկանայ, որ այդքան ցաւեր չէին կրի խեղճերը, եթէ կանոնաւորելու, վերանորոգելու բարի ցանկութիւն լինի։

Մարդկային ցաւերը չեն կարող արհամարհանքի մատնվել. նրանք բժշկութիւն և դարման են պահանջում, նրանք որ և է ելքի միջոց ցոյց կը տան տանջվողներին։ Խելօք, հասկացող բժիշկները նրանք կը լինեն, որոնք չեն փակի իրանց աչքերը և չեն լսի ականջները։ Պահանջում են, տուէ՛ք, քանի որ պահանջողները ձեզ են դիմում։ Կը գայ ժամանակ, երբ դուք այլ ևս ոչինչ չէք կարող տալ, քանի որ ձեզ դիմողներ չեն լինի...

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԽԱՂԱՂՈՒԹԵԱՆ ԿՈՆՖԵՐԵՆՑԻԱ

—

Միջազգային իրաւունքի հետազօտութիւններով յայտնի ուսումնական կոմս Լ. Կամարովսկի «Русская Мысль» ամսագրի հոկտեմբերի համարում զետեղել է մի համառօտ զեկուցում այն կոնֆերենցիայի մասին, որ պէտք է գումարվի ընթերցելու Թագաւոր Կայսրի առաջարկը զինաթափի մասին։ Կամարովսկի մտենում է խնդրին գործնական տեսակէտից՝ աշխատելով որոշել առաջիկայ խորհրդակցութեան տեղը, կազմութիւնը, ծրագիրը և գործունէութեան եղանակը։

Կոնֆերենցիայի գումարման ամենայարմարագոյն տեղը, Կամարովսկու ասելով, պէտք է համարել Պետերբուրգը։ Կոնֆերենցիային պէտք է մասնակցեն Եւրոպայի բոլոր պետութիւնները բացի Թիւրքիայից։ Օսմանների պետութիւնը, ասում է յօդուածի հեղինակը, արժանի չէ կոնֆերենցիայում աթոռ ունենալու, որովհետև նա հազիւ թէ պետութեան կազմ ունի, այս բառի բուն նշանակութեամբ։ Թիւրքիայում չեն վերջանում ներքին անկարգութիւնները և չարագործութիւնները և նա հազիւ հազ է պահպանում իր խղճալի գոյութիւնը շնորհիւ մի քանի պետութիւնների պաշտպանութեան. կոնֆերենցիան պէտք է կայանայ, եթէ պետութիւններից մի քանիսը չուզենան անգամ մասնակցել։ Նրա անդամները պէտք է լինեն ոչ միայն դիպլոմատներ, այլ և նշանաւոր իրաւաբաններ, որոնք յայտնի են մանաւանդ միջազգային իրաւունքի ուսումնասիրութիւններով։ Նպատակայարմար է, որ առաջին կոնֆերենցիան չը համարվի վերջնական, այլ միայն նախապատրաստական։ Այդ տեսակ ձև տալով կոնֆերենցիային՝ ժամանակցող անդամները աւելի ազատ կը գործեն և աւելի ընդարձակ կերպով կուսումնասիրեն խնդիրները։

Կոնֆերենցիայի ծրագիրը, Կամարովսկու կարծիքով, պէտք է երկու շրջանի բաժանվի։ Առաջին շրջանում պետութիւնները պէտք է աշխատեն որոշելու, թէ նրանց իւրաքանչիւրին որքան զօրք է հարկաւոր անհրաժեշտ կարիքների համար, որպէս զի նա ապահովված լինի զանազան պատահարներից։ Պետութիւնները՝ նորմաները հաստատելուց յետոյ՝ պէտք է պարտաւորվին մինչև պաշտպանել մի յայտնի ժամանակամիջոց, օրինակ 5—6 տարվայ ընթացքում, որից յետոյ նրանք կարող են դարձեալ նորոգել դաշնագիրը։ Երբ պետութիւնները այդպիսով կը սահմանափակեն իրանց զինաւորումը, կարող է սկսվել ծրագրի երկրորդ մասի իրագործումը. այսինքն զինուորական ծախքերի կրճատումը։ Զէնքերի ծախքերի պակասեցնելը միջոց կը տայ պետութիւններին առանց վնասելու իրանց շահերին՝ հասնել միջազգային արդարութեան նպատակներին աւելի հեշտ կերպով, քան թէ այժմ, երբ միլիտարիզմը ճնշում է և խեղդում ժողովուրդների արդիւնագործական ույժը։

ՆԱՄԱԿ ԳԱՆՁԱԿԻՑ

—

Հոկտեմբերի 18-ին

«Մշակի» մէջ լոյս տեսած պ. Ֆ-ի նամակները՝ Գանձակի հոգևոր կառավարութեան մէջ կատարված մի շարք զեղծումների մասին՝ խօսակցութեան մեծ նիւթ տուին այստեղի ընթերցող ու ոչ-ընթերցող հասարակութեան։ Թղթակցի առաջ բերած քստմնելի փաստերը Նախախնամութիւնից սահմանված բնական երևոյթներ համարելով,—որոնք եղել են, կան ու կը լինեն միշտ մինչև այն ժամանակ, երբ մեր անցաւոր աշխարհն իր կենսաւէր, հասարակական սեփականութիւն մաքրագործող բնակիչներով հանդերձ, ըստ Ֆլամարիոնի, տիեզերական փոշի կը դառնայ ու կը ցրվի իր բազում մեղքերով տարածութեան անսահման խորքերում,—ընթերցողները հետաքրքրվում են միմիայն թղթակցի անձնաւորութիւնով՝—ո՞վ է նա, ինչո՞ւ է ծածկվում Ֆ. ստորագրութեամբ. եթէ անվեհեր մարդ է, ինչո՞ւ չէ բացարձակ ասպարէզ դուրս գալիս և այլն. դատողութիւններ, որոնք, ի հարկէ, լուրջ նշանակութիւն չունեն։ Մենք միանգամայն հա-

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՀԱՅԵՐԷՆ ՀԻՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐ

—

Ա. ՄՈՎՍԷՍ ԽՈՐԵՆԱՑԻ

(Շարունակութիւն)

Գ. Ուսուցչապետն Ա. Կարիէր («Հանդէս Ամսօրեայ», 1897, երես 3) «Մարիբաս» և «Մարաբաս» կրկնակ գրութեանց առջև շուարած կանգ առնելով կը տարակուսի, «Մարիբա՞ս» է արդեօք հարազատն թէ «Մարաբաս», և կը ցաւի որ առ ի չգոյէ Խորենացւոյ քննական հրատարակութեան (édition critique) չկարէ իմանալ զուղիղն։ Ուրախալի է որ Տ. Կարիէր զգացած է վերջապէս զճշմարտութիւն բանից De l'Urgence տետրակին՝ թէ յառաջ քան զքննադատել զԽորենացի՝ պէտք է ունել ի ձեռին զքննական հրատարակութիւն Խորենացւոյ, յորում բաց ի «Մարիբաս» կամ «Մարաբաս»այ ուրիշ բազում և կարևորագոյն կէտեր լուսաբանեալ ըլլային։ Կրնեմ վերջապէս, քանզի եթէ նը կարդաց զնոյն տետրակին տպագրեալ օրինակն, գոնէ կարդաց ի ժամանակին զձեռագիրն [1]) զոր և մոռացաւ դարձնել իւր տիրոջն. թերևս ինկաւ այն Վենետկոյ լճակին կամ ջրանցքներէն միոյն մէջ. թերևս սխալ հասցէի յանձնուեցաւ թըղթատան։

[1]) Ցանկեան Հոկտեմբերի 1892. տես „Հանդէս", 1892, երես 374։

—

1) «Հանդէս Ամսօրեայ» (1892, 250—253) «Une nouvelle source de Moïse de Khoren= Մ. Խորենացւոյ մէկ նոր աղբիւրը» վերնագրով հրատարակեց «Համբաւաւոր հայագէտ ուսուցչապետ Ա. Կարիէրի» զմի նամակն և զհատուածն, որոց բովանդակութիւնն է հետևեալն։ Տ. Կարիէր կը զեկուցանէ թէ գիւտ մի ըրած է, այս ինքն թէ Խորենացի (Բ. ձգ. 350—351) փոխառած է ի Սեղբեստրոսի Վարուց «յունական բնագրէն».—կը կարծէ թէ այս գիւտս «նոր» է. Հայ պատմագրին վերայ ինչ որ գրուած է՝ «գրեթէ» զամէնն ալ կարդացած է և ոչ ուրեք գտած է նշանակեալ զայս աղբիւր Խորենացւոյ,—այս գիւտիւ կարելի չէ, որ այլ ևս պնդէ յիւր նախկին կարծեաց վերայ՝ թէ Խորենացւոյ Պատմութիւնն յօրինեալ ըլլայ յամն 460—480, այնու զի Սեղբեստրոսի Վարքն բուն իսկ լատին լեզուով շարադրեալ է ի վերջին ամս Հինգերորդ դարուն, և ի լատինականէն թարգմանեալ է յունարէն՝ յառաջին ամս Վեցերորդին, և Վեցերորդ դարուն մէջ (չորրորդ քառորդին) Խորենացի ի յունականէն թարգմանած և ագուցած է յիւր Պատմութեան,—թէ Արիողական և Մարսիկեան բառերն՝ որ մինչև վիճաբանութեանց նիւթ դարձած են, «այժմ վերջնականապէս» կը մեկնուին [1])։ Կըսէ նաև ի նամակին. «փոքր ինչ հապճեպով (à la hâte) գրեցի զայս տեղեկութիւն», և կը փակէ զյօդուածն՝ յորդորելով զհայագէտս հետևել իրեն և մտնել յայնպիսի ճանապարհ՝ որ կը խոստանայ հասցընել պտղաւէտ արդիւնքներու։

2) «Հանդէսն» (1892, 373—379) «Nouvelles sources de Moïse de Khoren=Նորագոյն աղբերք Մովսէսի Խորենացւոյ» վերնագրով հրատարակեց «Հռչակաւոր հայրենագէտն ուսուցչապետ Ա. Կարիէրի» զերկրորդ յօդուածն, որ «լրումն է հայագիտին նախընթաց գրութեան»։ Տ. Կարիէր կը սկսի ըսելով՝ թէ առաջին յօդուածին առթիւ հայերէն ուսման բարեկամներն իրախուսեր են զինքն և համակրանաց մեծագին ցոյցեր տուեր են.—պայքարին մէջ «նոր իրողութիւններ» յառաջ պիտի բերէ.—տեղեկացեր է ի Նորայրէ թէ կայ հայերէն թարգմանութիւն Վարուց Սեղբեստրոսի՝ որ կը գտնուի ի գլուխ (Փոքր) Սոկրատայ, և թէ Նոր Հայկազեան Բառարանին հեղինակներն ոչ միայն գիտեն զայն՝ այլ և նշանակած են որ Սեղբեստրոսի Պատմութեանն «հետք կան և ի բանս Խորենացւոյն» [1]). կը բանայ զՆոր Հայկազեանն և «մեծապէս կը զարմանայ» տեսնելով զճշգութիւն Նորայրի գրածներուն [2]).—իւր ուսումնասիրութիւնքն յայն յանգած ըլլալով թէ Խորենացի գլխաւորապէս հայ աղբիւրներ կը գործածէ, ի կասկածանս կիյնայ թէ մի՛ գուցէ Խորենացի առած ըլլայ ի հայերէն թարգմանութենէն Սեղբեստրոսի.—կերթայ ի Վենետիկ որպէս զի ուսումնասիրէ ի վանս Ս. Ղազարու զհայերէն Սեղբեստրոսն, և արագընթաց քննութեամբ կ'իմանայ (un rapide examen me permit de constater que) [3]) որ սխալած էր կարծելով թէ

[1]) Եւ սակայն Վենետկոյ Մխիթարեանք յիտալերէն թարգմանութեան Խորենացւոյ, 1841, երես 246, ծանօթութիւն 2, վաղուց մատնանիշ ըրած են զլատին բառսն Hariolus և Marsikus. կ'անդրադառնայ նոյնպէս որ Խորենացւոյ լաւագոյն հրատարակութիւնն—Վենետիկեանն—Մարսիկեան գրած է յերես 209, ո՛չ թէ Մարսիկեան, և չորս ամիս վերջն ալ կը գրէ („Հանդէս", 1892, 375, ծանօթութիւն 4). „Ամենայն հրատարակութիւնք Խորենացւոյ ունին Մարսիկեան"։ Զուգել ձեռն Մարսիկեան Տ. Կարիէր գտեր է Պարիսի և Լայպցիգի ձեռագիր Խորենացիներուն մէջ։

[1]) Տես Նոր Բառգիրք Հայկազեան լեզուի, Հ. Ա. 1836, „Ցուցակ մատենից և մատենագրաց, ըստ կարգի համառօտագրութեանց՝ զոր վարեմք յընթացս գործոյս", երես 19, երկրորդ սիւնակ, Վրք. սեղբ. (այս ինքն Վարք Սեղբեստրոսի)։

[2]) «Je vous suis fort obligé de m'avoir appris que le passage de la Vita Silvestri avait été déjà rapproché de Moïse de Khoren dans la préface du Dictionnaire de Venise. Je l'ignorais absolument, mais je me console de mon ignorance en remarquant que des arménisants distingués comme le P... et le P..., qui m'ont écrit ces jours derniers, paraissent ne pas s'en douter plus que moi. J'ignorais également que la Vita Silvestri eût été traduite en arménien». ի նամակէ Տ. Ա. Կարիէրի զոր գրեց առ իս ի 26 Աւգոստոսի 1892։

[3]) Տ. Կարիէր սխալ է արագութեան։ Վերագոյն ըսաւ որ à la hâte գրած է զիւր տեղեկու-

[illegible]

Գանձակի հոգևոր կառավարութեան մէջ տարիներ շարունակ գոյութիւն են ունեցել այնպիսի կարգեր, որոնք կարող էին չարժել նոյն իսկ [illegible] [illegible] ... Ոչ որ չէ յանդգնել նրանց դէմ [illegible] ... [illegible]

[illegible] բը, նա վճռում է վերջ տալ նրանց, մտցնել նոր հոգի ու նոր ուղղութիւն, և այդ մօտ երկու տարվայ ընթացքում վերջապէս աջողվում է նրան։ Բագրատ վարդապետն իսկապէս հրաշքներ չէ գործում, այլ անում է այն, ինչ որ պարտաւոր է անել մի պարտաճանաչ պաշտօնեայ, մի շատ հեշտ ու դիւրին բան, որը նրանից առաջ ուրիշների ձեռքով անգամ չէ անցել անելու։ Հետևանքն ինչ է լինում։ Իսկոյն ասպարէզ է դուրս գալիս Թաւաքալեան վարդապետի դէմ մի փոքրիկ, բայց ազդեցիկ խումբ, կազմակերպված յանուն «մաքրագործող» գրպանի ու յանուն խնամութեան։ Լսվում են սարսափելի սպառնալիքներ վարդապետի հասցէին՝ «ի խաչ հան զդա», գոռում են զայրացած խնամիները, և այդ բանը շուտով գլուխ բերելու համար հե-

ռագրով դիմում են Էջմիածին։ Խեղճ փարիսեցիներ, ինչքան երջանիկ կը լինէիք դուք, եթէ ձեր ժամանակ գոյութիւն ունենար հեռագիրը. փոխանակ Պիղատոսի դռները մաշելու, կը հեռագրէիք ուղղակի Հռօմ, և ձեր սոսկալի ցանկութիւնն աւելի շուտով իրագործված կը տեսնէիք Գողգոթայի արիւնաներկ գագաթի վրա...

Ի պատիւ Գանձակի հայ հասարակութեան պէտք է խոստովանել, որ նրա ստուար մեծամասնութիւնը, գնահատելով իր յաջորդի արժանաւորութիւնները, բողոքեց ու հարկն է նրա հակառակորդների այդ պախարակելի վարմունքի դէմ։ Էջմիածնից նշանակվեց քննութիւն, որը սակայն մնաց անհետևանք թէ Բագրատ վարդապետի և թէ նրա հակառակորդների համար։ Հասարակութիւնն այդ չէր սպասում։ Թողնել անհետևանք այդպիսի մի քամնելի վարմունք դէպի մի արժանաւոր վարդապետ, ոչ մի դէպքում չէ կարելի. այդպիսով չէ առնվում նոյնանման դէպքերի կրկնվելու հնարաւորութեան առաջը, որոնք մեր մէջ մի տեսակ օրգանական բնաւորութիւն են կրում։ Գանձակի հասարակութիւնը բնականաբար սպասում է, որ իւրաքանչիւրն այս գործում իրան արժանի վարձատրութիւն կըստանայ... Ժամանակ է վերջապէս, որ լաւը, չիտակութիւնն ու ազնւութիւնն էլ խրախուսվի մեր մէջ...

Ս. Տէր-Աւետիքեան

ՆԱՄԱԿ ՆՈՐ-ՆԱԽԻՋԵՒԱՆԻՑ

—

Հոկտեմբերի 24-ին

Յուլիսի վերջերին վախճանվեց դեռ երիտասարդ հասակում Նոր-Նախիջևանցի Գ. Ղ. Զախմախեան։ Այդ կորուստը շատերիս ցաւ պատճառեց, որովհետև նա մի շատ համակրելի անձնաւորութիւն էր։ Բարի, հեզ և ազնիւ, նա մեռնելուց առաջ մտածում էր այն «փոքրերի» համար, որոնց մասին մտածում են բոլոր ազնիւ և զգայուն սրտերը։ Գ. Զախմախեան բոլոր իր հարստութիւնը, մի փոքր գումար, մօտաւորապէս 2500 րուբլի, որ ձեռք էր բերել աշխատանքով և երեսի քրտինքով՝ նուիրում է Նոր-Նախիջևանի հայոց բարեգործական ընկերութեան, որպէս զի հոգևոր դպրանոցում պահվեն սաներ։ Հանգուցեալը ունէր և մի տուն, որը արժէ 6—7 հազար րուբլի. տունը—հօրենական է, ուստի նա կտակում է այդ տունը իր ազգական Կիեվի համալսարանի ուսանող Պ. Կ. Զախիրեանին և խօսք է առնում այդ վերջինից, որպէս զի նա տունը վաճառէ և փողը յատկացնէ նոյն նպատակով՝ յիշեալ ընկերութեան։ Մենք իմացանք կոակատար բժիշկ Զ. Գ. Կոբոտկեանից, որ պ. Զախիրեանը ամենայն խղճով պիտի կատարէ ազգականի վերջի բարի և ազնիւ ցանկութիւնը. երիտասարդ Զախմախեանի կտակը և ուսանող պ. Զախիրեանի վարմունքը—գեղեցիկ օրինակներ են միւսների համար։ Երնէկ լինէին հետևողներ...

Գր. Զալխուշեան

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

—

Մոսկվա, հոկտեմբերի 20-ին

«Մշակ» լրագրին հաղորդված էր՝ առանց իմ գիտութեան, թէ ես հանգուցեալ ամուսնուս կըտակի զօրութեամբ ստացած փողերը վճռեցի գործադրել բարեգործական նպատակով և թէ այդ փողերի գումարը որոշեցի 47,000 ր., որի մասին կազմվեց արձանագրութիւն։ Այնուհետև՝ «Մշակի» մէջ լոյս տեսաւ պ. Քանանեանի նամակը, որտեղ նա յայտնում էր իր տարակուսանքն այն մասին, թէ ինչու ես կամեցայ, որ հասարակութիւնն իմանար իմ դիտաւորութեան մասին, և պնդում էր, թէ ես՝ ժառանգած գումարի մասին, որ իբր թէ կազմում է 109,655 ր. 26 կոպ., շատ անճիշդ տեղեկութիւններ տուեցի ինձ մօտ հրաւիրված անձանց։

Հանգուցեալ ամուսինս՝ Գէորգ Քանանեան իր կտակի համաձայն թողեց ինձ, բացի մի քանի տալիքներից, իր ամբողջ կարողութիւնը «ի լիակատար և միակ սեփականութիւն», չը դնելով իմ վրա ոչ մի պարտականութիւն՝ թէ գումարի գործադրութեան և թէ նրա մասին հաշիւ տալու նկատմամբ։ Բայց որովհետև ես վճռեցի ինձ կտակած ամբողջ գումարը նուիրել հասարակական նպատակների, ուստի հարկ եմ համարում՝ պ. Քանանեանի տեղիք տուած թիւրիմացութիւնների առաջն առնելու համար, տալ մի քանի բացատրութիւններ՝ իմ անձին վերաբերվող գործի մասին։ Այս իսկ նպատակով և այն չափազանցացրած լուրերի պատճառով, որ հասել էին ինձ հանգուցեալ ամուսնուս կարողութեան մասին, ես ներկայ տարվայ ապրիլ ամսին հրաւիրել էի ինձ մօտ ամուսնուցս լիովին յարգված մի քանի անձանց և հաղորդել էի նրանց մնացած գումարի մերձաւոր թիւը, իրաւունք չը համարելով դարձնելու նրա հաշիւները հրաւիրվածների քննութեան առարկայ։ Մի և նոյն ժամանակ ես յայտնել էի իմ դիտաւորութիւնը, որ և հաստատում եմ ներկայ նամակովս՝ նուիրել ամբողջ կարողութիւնը բարի գործերի. իսկ այս տեղեկութեան երևան գալը մամուլի մէջ, կրկնում եմ, եղել է առանց իմ գիտութեան և ցանկութեան։

Ինչ որ վերաբերում է վերև յիշած երկու թըւերի տարբերութեան, որի վրա մատնանիշ է անում պ. Քանանեան, դրա պատճառը հասկանալի պիտի լինի ամեն մի գործնական մարդու համար։ Յայտնի է, որ ժառանգական տուրքերը պահանջվում են ֆինանսների մինիստրի որոշած գներով։ Հանգուցեալ Գէորգ Քանանեանին պատկանած արժէթղթերի գնահատումը կատարվել է 1896 թ. դեկտեմբերի 31-ին հրատարակված տոմարով (ВѢДОМОСТЬ), որի մէջ բերված գները շատ աւելի բարձր են, քան բորսայի այս տարվայ գները։ Այսպէս՝ օրինակի համար. «Մոսկովսկօ-Եարօսլավսկի» ակցիաները, որոնք գնահատվել են հանգուցեալի գոյքի ցուցակագրութեան ժամանակ 990-ի, այժմ արժէն 660 ր. «Կուրսկօ-Կիեվսկի ակցիաներն իջել են 458-ից մինչև 347 ր., «Ռուսաց շոգեգնացութեան ակցիաները» 690-ից մինչև 575 ր., «Կաւկազ-Մերկուրիյ» 475-ից մինչև 325 ր.։ Ապա յայտնի է բոլորին, որ հանգուցեալներից մնացած արժէթղթերի ցուցակագրութիւնը կատարվում է «ամենախիստ ճշականութեամբ» առանց բաժանելու նրանց գոյքից այն թղթերը, որոնք պատկանում են ուրիշ անձանց և պահվում էին նրանց մօտ, կամ գտնվում էին նրանց կարգադրութեան տակ։ Այսպէս էր և ներկայ դէպքում։

Օտար մարդիկ, որոնք չէին ճանաչում Գէորգ Քանանեանին, կարող են ցաւել, որ նրա թողած կարողութիւնը, ստանալով բարեգործական գործադրութիւն՝ երեք կամ չորս անգամ աւելի չէ. իսկ նրանք, որոնք մօտ էին հանգուցեալին և թանգ են գնահատում նրա յիշատակը՝ կը ցաւեն, որ նրա խնայողութիւնների նուիրելը բարի գործերի համար՝ չանցաւ առանց անձնական կրքեր շարժելու և անկարևոր վիճաբանութիւնների։

Վառվառէ Քանանեան

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

—

Թելաւ, հոկտեմբերի 12-ին

Բարեգործական ընկերութեան Թելաւի ճիւղի վարչութիւնը՝ սեպտեմբերի 27-ին նշանակված պարահանդէսը չաջողվելուն համար, թոյլ է տալիս իրան «Մշակի» 180-րդ համարում մեղադրել ինձ և իբր թէ պարզել, որ չաջողվելու գլխաւոր պատճառն ուսումնարանի շինութիւնն այդ նըպատակի համար իմ կողմից չը վիջելն է։ Շնորհակալ եմ, որ հարցի պարզելուն պատճառ է դառնում ինքը վարչութիւնը, նախագահութեամբ Աբէլ քահանայ Սուքիասեանի, և ինքն է առիթ տալիս յայտնելու ճշմարտութիւնը։ Ես ինձ երբէք թոյլ չէի տալ մամուլի նիւթ դարձնելու յիշեալ անձանց, եթէ միայն նրանք չը խօսային մի համակրելի հաստատութեան կողմից։ Այդ պատճառով խնդրում եմ, ճշմարտութիւնը պարզելու համար, տպագրել իմ հետևեալ պատասխանը։

Նախ՝ սեպտեմբերի 24-ին վարչութեան նախագահ Աբէլ քահանան № 69 գրութեամբ դիմում է ինձ և խնդրում թոյլ տալու պարահանդէս տալ նախկին հայոց ուսումնարանում, խոստանալով միանուագ վճարել 5 ր. և նոյն գրութեամբ էլ խոստանում է վճարել եկեղեցական սենեակների համար վարչութեան վրա ապրիլ ամսից ապառիկ մնացած վարձը՝ 15 ր.։ Սրան սեպտեմբերի 25-ին, № 130 գրութեամբ, պատասխանում եմ, որ ուսումնարանի սենեակներից երկուսը վարձով տուած է Թ. քահանային, մէկում գտնվում են գրադարանը և այլ մանր իրեղէններ, 4-րդում նստարանները և ազատ են միայն մի դահլիճ և մի սենեակ և եթէ բաւական են, կարող են պատրաստել, տալով եկեղեցուն 5 ր.։ Կարծեմ որ յիշեալ գրութիւններից պարզ հասկանալի է. 1) 5 ր. վարձը սկզբից ոչ թէ ես եմ պահանջել, այլ իրանք են առաջարկել և 2) եթէ ես յայտնում եմ որ ազատ են դահլիճն ու մէկ սենեակը, այդ երբէք չէ նշանակում որ նստարանները նոյն սենեակում կը լինեն և հասարակութիւնն էլ պիտի պարի նստարանների վրա. շատ միամիտ պիտի լինել այդպէս հասկանալու համար և յիշեալ յօդուածի բառախաղութեամբ միայն կարող են մոլորեցնել վարչութեան միամիտ անդամների պէս անձանց։ Երկրորդ՝ յիշեալ գրութիւններից յետոյ, սեպտեմբերի 26-ին, № 78 գրութեամբ, Աբէլ քահանան կրկին դիմում է և խնդրում «թոյլ տալ դպրոցների սենեակներից դուրս տանելու նստարանները՝ ընկերութեան պատասխանատուութեամբ և չը ստիպել հեռագիրների համար աւելորդ ծախսեր անելու»։ Որին պատասխանում եմ, որ չեմ կարող թոյլ տալ նստարանները և այլ իրեղէնները դուրս տանելու, որովհետև բարձր իշխանութիւնից յանձնված է մեզ՝ պահպանելու։ Եւ այսպէս վարվել եմ, որովհետև ես երբէք հաւատ չեմ ընծայում վարչութեան գլուխ անցած Աբէլ քահանային և յօդուածին ստորագրող անդամներին և նրանց խոստումներն ու պատասխանատուութիւնն ինձ համար ոչինչ արժէք ունենալ չեն կարող։ Ի՞նչպէս հաւատալ նրանց, քանի որ ուսումնարանի սենեակների վարձը, փոխանակ մինչև ապրիլի 1-ը վճարելու, շատ դիմումներից յետոյ միայն՝ սեպտեմբերի վերջին ստացվեց, այն էլ երևի պարահանդէսի ճարց լինելուն պատճառով։ Ի՞նչպէս հաւատալ, քանի որ թատրօնական շինութեան վարձը ամբողջ 27 ամիս է չեն վճարում, չը նայած նոտարական պայմանին, որի պատճառով ս. Աստուածածնի եկեղեցու երէցփոխն ստիպված եղաւ դիմել հոգևոր իշխանութեան։ Այդպիսիներին միթէ հաւատալ կարելի է։ Երրորդ՝ այս բաւական չէ, նրանք թոյլ են տալիս բարոյախօսութեան ուսուցիչ հանդիսանալու և ինձ հասկացնելու, որ ինչպէս հոգևոր իշխանութեան ներկայացուցիչ, պէտք է աջակցեմ

Խորենացի առած է «ի յոյն բնագրէն Սեղբեստրոսի», քա՛ւ լիցի, Խորենացի առած է «առանց իրիք երկբայութեան (à n'en pas douter) ի հայերէն թարգմանութենէն Սեղբեստրոսի»,—դէմ առ դէմ կը զետեղէ քանի մի տողս ի Խորենացւոյ և քանի մի տողս ի հայ Սեղբեստրոսէ, որպէս զի «ըմբոստագոյն մտքերն անգամ յաղթահարուին».—հայ Սեղբեստրոսի և Խորենացւոյ (Բ. ձգ. 350) «Բայց հրապուրեալ ի կնոջէ իւրմէ» հատուածն չգտնուելով Սեղբեստրոսի լատին, յոյն և ասորի օրինակաց մէջ, կը համարի թէ յաւելուած է Սեղբեստրոսի հայ թարգմանչին կամ այլոց ուրումն յետնագունի, և կը հետևցնէ. «Մովսէս Խորենացի օգտուած է ի հայ թարգմանութենէ Սեղբեստրոսի Վարուց՝ երբ սորա մէջ վաղ իսկ սպրդած էին եկամուտ յաւելուածներ».—զժամանակ թարգմանութեան հայերէն Սեղբեստրոսին պէտք է դնել, կըսէ, քանի մի ամաւ յետոյ յունարէն թարգմանութեանն, որով և Խորենացւոյ Պատմութեան ժամա-

նակն նովին չափով յետս կը մղուի.—«առայժմ» չուզեր աւելի հեռի երթալ, բայց հաւանական է թէ յետոյ պիտի կարողանայ «ճշգրտագոյն» տեղեկութիւններ ստանալ Խորենացւոյ գործոյն նկատմամբ՝ երբ հրատարակուի յՆրուսաղէմ (Մեծ) Սոկրատն, և ի Վենետիկ (Փոքր) Սոկրատն.—միանգամայն կը ծանուցանէ թէ ձեռագրաց մէջ Սեղբեստրոս և (Փոքր) Սոկրատ անբաժան են յիրերաց, և թէ վերջնոյս թարգմանութեան ժամանակն կլինայ յաւուրս Ներսէսի Կամսարականի, 690—692։

3) Ռուբէն պայթեցաւ «Հանդիսի» 1893 տարւոյն 178—186 երեսներուն մէջ։ Հայերէն (Փոքր) Սոկրատայ «քանի մի հատուածներ» ստացեր է Տ. Կարիէր (անդ, երեսք 185, 181, ծանօթութիւն 1), ուր կը պատմուի Վրաց դարձն ի քրիստոնէութիւն, և «թէպէտ գտած օգնութիւնն դոյզն էր (malgré l'exiguïté de mes ressources)», լոկ «հատուածներ» ու օգնութիւն, սակայն և այնպէս շատ օգուտ քաղեր է յայնոցիկ ուսումնասիրութենէն.—լուսաւոր խաչի զըրոյց մի կը կարդայ հայ Սոկրատայ «հատակոտորոց» մէջ զոր չգտներ ի յունարէն բնագրին, բայց կը գտնէ ի Պատմութեան Խորենացւոյ (Բ. ձգ. 361).—ինչպէս հայ Սեղբեստրոսի մէջ գտած էր հատուած մի զոր չունին ոչ լատին, [illegible]

այս ինքն. «Մովսէս Խորենացի օգտուած է ի հայերէն թարգմանութենէն Սոկրատայ Եկեղեցական Պատմութեան (իմա՛ ի Փոքր Սոկրատայ), և այս թարգմանութիւն եկամուտ յաւելուածներ ունէր».—հետևութիւնք կը կապուին հետևութեանց ինչպէս շղթայի օղակն միւս օղակին. որովհետև, կըսէ, (Փոքր) Սոկրատ՝ որոյ յարակից մասն է Վարքն Սեղբեստրոսի, թարգմանեալ է 690—692 ամաց մէջ, «ոչ ոք պիտի ըսէ թէ կանցնիմ ըստ չափ՝ եթէ ենթադրեմ որ առ նուազն յետ տասն ամաց թարգմանութեան (Փոքր) Սոկրատայ՝ գործածած է զայն Խորենացի». ուստի «Անկարելի է որ Հայոց Պատմութիւնն, վերագրեալ Մովսէսի Խորենացւոյ, յօրինեալ ըլլայ նախ քան զառաջին ամս Ութերորդ դարու». և «հաստատ վստահութիւն ունիմ (nous avons la ferme assurance) որ յԷջմիածնէ ծանուցեալ հայ Սոկրատայ հրատարակութեամբ՝ պիտի լրանան և զօրանան եզրակացութեանս նպաստաւոր ձեռնարկութիւնք (arguments)»։

—

Այս է հիմն Տ. Կարիէրի բովանդակ փաստաբանութեան՝ թէ Խորենացի Հինգերորդ դարու պատմագիր չէ, այլ Ութերորդին առաջին տարիներուն կամ աւելի ուշ ժամանակի, ինչպէս [illegible]

Եօթներորդ դարուց մատենագիրներով, Պրոկոպիոսիւ և Մալալայիւ, արիւն քրտինք կը մտնէ հաստատելու համար՝ ոչ թէ Խորենացի Վեցերորդ դարու հեղինակ է, ոչ թէ Վեցերորդ-Եօթներորդ դարուց, այլ Ութերորդին կամ աւելի ուշ ժամանակի։ Հայերէն Սեղբեստրոսի և Փոքր Սոկրատայ քանի մի տողերն—ոչ ոք միտ դրաւ այս պարագայիս—գիւթած կախարդած են զինքն և յանդգնեցուցած այսպիսի ԱՄԵՆԱՍԽԱԼ եզրակացութեան յանգելու՝ թէ Խորենացի ընդօրինակած ըլլալով Սեղբեստրոսի Վարուց և Փոքր Սոկրատայ հատուածներ, իր Պատմութիւնն է ուրեմն յառաջին տարիներէն Ութերորդ դարու, կամ աւելի ուշ։

«Հանդիսի» ընթերցողաց քաջածանօթ է թէ որպիսի ծափահարութեամբք ողջունեցաւ «սըքանչելի» Կարիէրի այս «գիւտ»ս յօտարազգի և ի մերազգի գիտնոց։ Հաւանեցաւ գերմանացի ուսուցչապետն P. Vetter, և կոչեց զայն անհերքելի («Հանդէս», 1893, 243 ա) և համոզիչ փաստերով ապացուցուած («Հանդէս», 1894, 134 ա)։—Հաւանեցաւ Հ. Յ. Տաշեան, և իւրովանն փաստ մի ևս մատակարարեց Տ. Կարիէրի, զ'Առասպարի Ս. Գրիգոր (?) եկեղեցին («Հանդէս», 1893, 261 բ)։—Հաւանեցաւ անգղիացի ուսուցչապետն F. Conybeare, [illegible]

---

[1] թիւնն. տոտ կ'ըսէ un rapide examen me permit de constater և այլն։ Այլուր („Հանդէս“, 1893, 309) դարձեալ կ'ըսէ. «Յետ արագընթաց քննութեան (կամ՝ Հարեւանցի քննութենէ մ'ետքը, Après un examen rapide) այնպէս կ'երեւայ ինձ թէ Խորենացի առած է ի Մալալայ Ասորւոյ», և ոչ ի Զաքարիա ... ժամանակագրութենէն. և թէ «Այսպէսի հապճեպով գրեալ տեղեկութիւն մի (une note aussi hâtivement rédigée) [illegible]

այսպիսի գործում։ Եւ որովհետև դրանց հետ գործ ունենալ չեմ կարող և չեմ ցանկանում, ուստի և պատասխանեցի. «Իսկ որ ինչ վերաբերի թէ ես ներկայացուցիչ եմ հոգևոր իշխանութեան, այդ ինձ է յայտնի (չը կայ «միայն» խօսքը, ինչպէս յօդուածումն յիշել են) և կարող եմ պատասխանել յիւրում ժամանակի, թէ ինչ է պատճառը, որ ոչ կամիմ աջակցել...»։ Եւ այդ անձինք կարծելով թէ ես առանց հիմնաւոր պատճառի եմ այսպէս գրում, մի տեսակ վստահութեամբ սպասում են պատասխանիս։ Պատրաստ եմ յիշել միայն մի քանիսը, թողնելով չատերը, որոնք հոգևոր իշխանութեան գործերի մէջ մեծ ծաւալ են ստացել։ 1) Մոռացե՞լ էք, Տէր-հայր, անցեալ ամառուայ ձեր արարքները՝ ընկերակցութեամբ վարչութեան անդամ Փիրուզ Բէգլիջանեանի։ 2) Մոռացե՞լ էք այն անբաւականութիւնները, որ ձեր և սիրողների մէջ առաջացան։ 3) Ինչո՞ւ համար վարչութեան անդամութիւնից դուրս եկան քաղաքիս մէջ աւելի հեղինակութիւն ունեցող Ար. Տէր-Սարգսեանը և Յ. Ղուլիջանեանը. ովքեր մնացին—անփորձներ, որոնց ձեր քմաց համաձայն կարողանում էք չուռ ու մուռ տալ և ստորագրել տալ ձեզ հաճելի թղթերին։ 4) Ինչո՞ւ ընկերութեան փողերն ի չարն էք գործ դնում և գրասենեակի համար առանձին տուն վարձում, մինչդեռ ազատ սենեակներ կան ընկերութեան վարձած թատրոնում. ինչ է սրա պատճառը։ Բաւական չէ՞։

Ի վերջոյ իմ չաջակցելս բացատրում եմ նրանով, որ 1897 թւին՝ վարչութեան անդամ լինելով և դեկտեմբերի ընտրութիւններին փառաւորապէս տապալվելով՝ ոչ թէ գործադիր անդամ չընտրվեցի, այլ և աշխատում եմ մնալ ընկերութեան։ Միթէ մոռացե՞լ էք, որ ընտրութեան ժամանակ ինքս հրապարակապէս հրաժարվեցի. փառք Աստուծոյ, ներկայ եղողները կենդանի են և կարող են վկայել ասածներս։ Եւ երբ մի քանիսն ինձ հարցրին հրաժարվելու պատճառը, ես նրանց ասացի, որ վարչութեան գործերի մէջ ճշտութիւն և հարազատութիւն չեմ տեսնում և այդ պատճառով հրաժարվում եմ։

Գործակալ Թէլաւի
Գէորգ աւագ քահանայ Տէր-Սարգսեանց

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—

Համաձայն մամուլի գլխաւոր վարչութեան կարգադրութեան, ժանտախտին վերաբերեալ մասնաւոր տեղեկութիւններ և հեռագիրներ մենք տպագրել չենք կարող, և այդ մասին յայտնում ենք ի գիտութիւն մեր թղթակիցների։ Ժանտախտի մասին միմիայն այն լուրերը կարող են տպագրվել, որոնք կը ստանան հակաժանտախտային յանձնաժողովի հաւանութիւնը։

—

Նորերս Վիեննայում հրատարակվեց նշանաւոր լեզուագէտ հանգուցեալ Ֆրիդրիխ Միւլլէրի մի հեղինակութիւնը՝ «Uber den Ursprung der Grusinichen Schrift»—վրաց այբուբենի ծագման մասին—վերնագրով։

—

Ժանտախտի վերաբերմամբ «Закаспійское Обозрѣніе» լրագրի մէջ տպված տեղեկութիւններից երևում է, որ նոյեմբերի 12-ին Ասխաբադում տեղի ունեցաւ երկաթուղու առողջապահական յանձնաժողովի նիստը և այդ ժամանակ կարդացվեց բժշկապետ Մասլեննիկովի հետևեալ պաշտօնական զեկուցագիրը. «Սամարղանդի բըժշկական շրջանի բժիշկ Զուբօվ յայտնեց, որ Սամարղանդի առողջապահական կոմիտէի արտակարգ նիստում, որ կայացաւ զինւորական նահանգապետի նախագահութեամբ, նոյեմբերի 8-ին, կարդացվեց գաւառական բժշկի հետևեալ թուղթը.—Անզօբ գիւղում, որ գտնվում է Սամարղանդից 250 վերստ դէպի հարաւ, Զարավշան գետի ճիւղերից մէկի վրա, երևաց տարափոխիկ հիւանդութիւն. գիւղում բնակվող 257 մարդկանցից հիւանդացան 224 հ., որոնցից մեռան 219 հոգի, առողջացան 4 և առողջանում է 1. համաճարակը սկսվեց սեպտեմբերի սկզբում. այժմ հիւանդ են 12 հոգի։ Այս յայտագրութեան մէջ նկարագրված հիւանդութեան պատկերի և մահացման ահագին տոկոսի (97,7) վրա հիմնվելով, նիստին մասնակցող բժիշկներն ընդունեցին, որ այդ հիւանդութիւնը հնդկական ժանտախտ է։ Տեղական վարչութեան կարգադրութեամբ, ընդունված են միջոցներ համաճարակի տարածման դէմ. վարակված գիւղի ճանապարհները փակված են, ուղարկված են ախտահան միջոցներ, բժիշկներ և 2 ֆելդշէր և գիւղը շրջապատված է։ Ենթադրում են, որ վարակումն Անզօբ բերված է մահմեդական ուխտաւորների իրերի հետ։ Երկաթուղու առողջապահական յանձնաժողովը, հիմնվելով այդ տեղեկութիւնների վրա, ծրագրեց հակաժանտախտային մի չարք միջոցներ և ի միջի այլոց վճռեց ձեռք բերել դոկտոր Իերսէնի շիճուկը, յանձնարարելով աւագ բժշկին՝ հեռագրով տեղեկութիւն ստանալ դոկտոր Խավկինի շիճուկի մասին, այլ և իմանալ, թէ որտեղ կարելի է նրան ձեռք բերել։ Յանձնաժողովը նաև որոշեց՝ սահմանել բժշկական հսկողութեան տեղեր Սամարղանդ, Բուխարա և Ամու-Դարիա կայարաններում, այլ և ժանտախտային ապաստարաններ Կատտի-Կուրգան, Կիրմինէ, Կարակուլ և Ֆարաբ կայարաններում. իսկ Ամու-Դարիայի և Սամարղանդի մէջ եղած կայարաններում արգելել ճանապարհորդների և ապրանքների ընդունելութիւնը։ Սամարղանդ կայարանում Անդիժանի ճանապարհից ընդունել միայն այն ծանրութիւնները, որոնց մասին վկայականներ կը ներկայացվեն, թէ նրանք ենթարկված են ախտահան միջոցների։ Երկաթուղու Սամարղանդ-Ամու-Դարիա ճիւղի վրա այժմից մտցնել սանիտարական վագոններ, որոնց թիւը հասցնել 10-ի։

—

Հայ կանանց համեստ գործունէութեան հետևեալ փաստն են հաղորդում Կիրասոնից Կ. Պօլսի լրագրներին. «Կիրասոն ալ ունեցաւ վերջերս իր Տիկնանց Խնամակալութիւնը՝ աղջկանց վարժարանին օգտակար ըլլալու նպատակով։ Այս գեղեցիկ օրինակը մեզի տուաւ հարևան քաղաքը մը, Սամսոն, որ կրթասէր հայուհիի մը՝ Տիկին Սաթենիկ Մսրեանի նախաձեռնութեամբ կազմուած խնամակալութիւն մը այնքան արդիւնքներ առաջ բերած է քանի մը տարուան միջոցին։ Երբ ըսեմ թէ Կիրասոնցին չատ բիչ բան ըրած է ցարդ աղջկանց դաստիարակութեան համար, որ ծաղկոցի դասընթացքէն հազիւ անդին անցած է, թէ՝ հայ իգական սեռը՝ ինչպէս գրեթէ ամեն գաւառներու մէջ, հոս ալ ունեցած չէ իրեն արժանավայել դիրքը, այլ անխնամ ձգուած, գրեթէ արհամարհուած տարր մը եղած է, կրկին հաճոյքով պիտի ողջունէք այն պատրաստակամութիւնը զոր Կիրասոնցի հայ կինը ցոյց տուաւ տեղւոյս հոգաբարձութեան հրաւէրին։ Այդ հրաւէրը կոչում մըն էր այն իղձերուն զոր կարգ մը հայ տիկիններ ժամանակէ մը ի վեր կը տածէին օգտակար ըլլալու համար իրենց սեռի կրթութեան։ Ասոնց դերը՝ թէև առ այժմ համեստ,—աղջկանց վարժարանի ձեռարուեստի խնդիրներով զբաղիլ, երբեմն այցելել վարժարանը, աղքատիկ աշակերտուհիներուն ձեռագործի նիւթ, գիրք և հագուստ մատակարարել և նիւթապէս օգնել վարժարանին—բայց կը յուսանք որ հետըզհետէ ընդարձակուի»։

—

Գերմանացի երիտասարդ ուսումնական դոկտոր Բելքի և դոկտոր Լեմանի ճանապարհորդութեան վերաբերմամբ Վանից գրում են հետևեալը «Արևելք» լրագրին. «Այգեստանի հարաւային կողմը Ցայնկոյններու եկեղեցիին մօտ՝ բարձր ապառաժի մը կատարին վրայ հին չինութեանց աւերակներ կ'երևան տակաւին։ Մաս մը տաշուած ահագին քարերէ պատ, մնացեալները անթուրծ աղիւսէ են, որով աւերակները հիմակ հողային զանգուած մը կազմելնուն համար տեղին անունը մնացած է Թոփրակ Քալէ կամ ըստ ոմանց՝ Զըմբ-զըմբ Մաղառա։ Անյիշատակ ժամանակներէ ի վեր ժողովուրդին մէջ առասպելներ ու աւանդութիւններ կը պատմուին այդ բլուրին նկատմամբ զոր տեղային կը նկատէ իբր խորհրդաւոր գանձարան մը բախտի։ Այն տեղ կը գտնուի նաև «Մըհերի դուռը» կոչուած կոփածոյ ահագին դուռը, ամբողջովին բևեռագիր։ Տասնըհինգ տարի առաջ Անգղ. հիւպատոս Պ. Քրէյթն պեղումներ կատարելով կարևոր հնութիւններ երևան հանած էր։ Այս օրերս գերմանացի հնախոյզ դոկտոր Բելքի ձեռնարկած է նոր պեղումներ կատարել այն տեղ. այս հնախոյզը քանի մը տարի առաջ այս կողմերը եկած էր արդէն, այս անգամ ընկեր մը ունի իր հետ Կարլ-Լեման անունով։ Ասոնք հետամուտ են ընդօրինակելու ցարդ չկարդացուած և անծանօթ մնացած բևեռագիրները զորս հետզհետէ ձեռք կը բերեն։ Այս չաբթու գտան Զվոտան գիւղի եկեղեցւոյն սիւներուն պատուանդանի բոլորակ քարերուն չուրջը գըտնուած բևեռագիրներ և քաղաքամէջի Ս. Վարդան եկեղեցւոյն դրան սեմի քարին արձանագրութիւնը, որոնք հողի մէջ թաղուած էին, սակայն պեղումներու չնորհիւ քանի մը տող բևեռագիրներ տեսնուեցան։ Ասոնցմէ մէկը քակուեցաւ կամ կարդացուեցաւ սապէս. «Ես Մէնուաս, Որդի Իսպինուսի. աստուածներու ամէնագլխաւորին հաւատացող, գրեցի զայս արձանագրութիւնս»։ Գերմանացի գիտնականներու մեկնութեամբ, այս Մէնուասն է եղեր արդի Վան քաղաքը ինչպէս նաև Շամիրամի յորդաբուխ աղբիւրը չինողը»։

—

Մեզ հաղորդում են, որ այսօր, վրաց ազնուականների թատրոնում տրվելու է հայոց ներկայացում, որին պիտի մասնակցի մի երիտասարդ դերասան՝ Հ. Խարազեան, որ ուսել է դրամատիկական կուրսերում։ Ուրախ կը լինենք, եթէ երիտասարդի խաղը ցոյց տայ, որ նա բեմական ընդունակութիւն ունի։

—

ՄՕՍԿՎԱՅԻՑ մեզ գրում են. «Մոսկվայի դրամատիքական կուրսերում այժմ սովորում է օրիորդ Սունդուկեան (դրամատուրգ Սունդուկեանցի աղջիկը)։ Օրիորդը պատրաստվում է մի և նոյն ժամանակ և հայերէնից, ու մտադիր է նուիրել իրան հայոց բեմին։ Ասում են, որ լաւ ապագայ է խոստանում»։

—

ԲԱԳՈՒԻՑ «Кавказъ» լրագրին հաղորդում են. «Ի նկատի ունենալով որ Սամարղանդի չրջանի գիւղական հասարակութիւններից մէկը յայտարարված է վտանգաւոր ժանտախտի կողմից, հետևաբար և հնարաւոր է, որ այդ տարափոխիկ հիւանդութիւնը կը տարածվի և միւս կողմերում, Բագուի մաքսային չրջանի գլխաւորը արդէն մի քանի միջոցներ է ձեռք առել՝ ժանտախտը Անդրկովկասի սահմաններն անցնելու դէմ։

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԱՐՏԱՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—

—Կ. Պօլսից հեռագրում են «Daily Mail» լրագրին. «Վիլհէլմ կայսրի Կ. Պօլսում եղած ժամանակ սուլթանն առաջարկեց նրան գործադրել իր ազդեցութիւնը պրինց Գէօրգիին Կրետէի ընդհանուր նահանգապետ նշանակելու դէմ։ Կայսրը խուսափեց պատասխան տալ, բայց յետոյ այդ հարցը քննում էր ռուսաց դեսպանի հետ։ Ընծայելով իր լուսանկար պատկերը ռուսաց դեսպանին, կայսրը գրեց նրա վրա. «Իրաւունքը պիտի մնայ իրաւունք»։ Այդ մակագրութիւնը այն միտքն ունի, թէ ապօրինի բան կը լինէր, եթէ յոյնը դառնար սուլթանի վասալ։ Այնուհետև նոր փորձեր եղան դանիական պրինց Կարլի թեկնածութեան մասին. և որովհետև վերջինս դրականապէս հրաժարվեց, ուստի նորից վերադարձան պրինց Գէօրգիի թեկնածութեան։ Ռուսաստանը և Անգլիան յայտնեցին սուլթանին, թէ պրինցը չուտով Կրետէ կը գնայ»։

—«Новое Время» լրագրին հաղորդում են, որ այս քանի օրերը Լօնդօնում կայացաւ երիտասարդ թիւրքերի մի մեծ ժողով, որի մէջ եռանդուն մասնակցութիւն ունէին հայերը։ Ինչպէս լսվում է, հայերը Վիլհէլմ կայսրին մի խնդրագիր ներկայացրին։

—Իտալիայում նորից հացի պակասութիւն է զգացվում։ Իտալական լրագիրները մատնացոյց են անում այն լուրջ վտանգի վրա, որ կարող է ծագել հացի թանգութիւնից։ Նէապոլում, յայտնի անկարգութիւններից յետոյ, ցորենի և ալիւրի վրա դրված մաքսը վերացրվեց, բայց այժմ նորից նշանակվել է այդ մաքսը։ Լրագիրները խորհուրդ են տալիս կառավարութեան՝ բոլորովին ջնջել մաքսը և համայնական հացի փուռեր բանալ։

ԽԱՌՆ ԼՈՒՐԵՐ

Գեղեցիկ ճառ. Վօլֆի գործակալութիւնը հեռագրում է Երուսաղէմից, հոկտեմբերի 21-ից. «Փրկչի եկեղեցու օծման հանդիսի առիթով Վիլհէլմ կայսրը արտասանեց եկեղեցում մի ճառ, որի մէջ ցոյց է տալիս, թէ Երուսաղէմը միացնում է բոլոր քրիստոնեաներին, առանց դաւանութեան և ազգութեան խտրութեան, ընդհանուր աշխատութեան և առաքելական հաւատի մէջ. «Երուսաղէմից—չարունակեց կայսրը—ծագեց այն լոյսը, որի փայլի մէջ գերմանական ազգը հասաւ մեծութեան և փառքի։ Գերմանական ազգերը խաչին են պարտաւոր այն ամենը, ինչ որ ձեռք են բերել, խաչին, որ դէպի մերձաւորն ունեցած անձնուէր սիրոյ հանգամանքն է։ Ինչպէս 2000 տարի առաջ, նոյնպէս և այժմ պէտք է Երուսաղէմից թնդայ համաշխարհային խաղաղութեան հրաւէրը, որ ընդհանուր տենչանքի և ակնկալութեան առարկայ է հանդիսանում»։ Ապա կայսրը վերանորոգեց իր նախա-

---

վրացի ուսուցչապետն Ա. Խ—վ, որ և աւելցուց՝ թէ «քանի մի հայագէտներ Խորենացւոյ Պատմութիւնը կ'իջեցնեն ոչ միայն մինչև Ութերորդ, այլ նոյն իսկ մինչև Իններորդ դար» [1] («Հանդէս», 1894, 178 բ)։—Հաւանեցաւ գերմանացի ուսուցչապետն H. Gelzer. «Մովսիսի անուամբ մեզի հասած Պատմութիւնը Եօթներորդ կամ թերևս ի սկզբան Ութերորդ դարու չինուած է։ Հեղինակը... Եօթներորդ դարու վերջը թարգմանուած Սոկրատայ Եկեղեցական Պատմութիւնը կը գործածէ» («Հանդէս», 1897, 76 բ)։—Հաւանեցաւ ուսուցչապետն Գ. Խալաթեանց, և գրեց. «Թէ Խորենացին ճանաչել է հայերէն Սոկրատի Պատմութիւնը համառօտած՝ այդ ապացուցել է, և մեր կարծիքով՝ համոզեցուցիչ կերպով, պրօֆ. Կարիէր» («Հանդէս», 1897, 292 ա). Տ. Խալաթեանց ևս (անդ, 292 բ—293 բ) նոր փաստ մի ընծայեց Կարիէրի՝ ցուցընելով որ Խորենացի զնկարագիր Ձիրաւայ պատերազմին (Գ. լէ. 474—479) առած է ի Փոքր Սոկրատայ (Ե. իբ. 480—483, տպ. Էջմիածնի, 1897)։—Հաւանեցաւ «Հանդիսի» Խմբագրութիւնն (1897, ծածկոյթ Դեկտեմբերի, երկրորդ երես, առաջին սիւնակ). «Մեզի համար՝ Մ. Խորենացւոյ Ութերորդ և այլըն, դարու գործ ըլլալը—factum է՝ եթէ բնաւ կարևորութիւն ունին պատմական ցուցումները»։ Եւ այլն և այլն և այլն և այլն։

Մեծ ու Փոքր Սոկրատներու և Մեծ ու Փոքր Սեղբեստրոսներու հրատարակութեամբ (Էջմիածին, 1897),—յայտ է թէ Մեծ Սոկրատն մասամբ ևեթ ծանօթ էր, իսկ Մեծ Սեղբեստրոսն բոլորովին անծանօթ,—Տ. Գ. Խալաթեանց («Հանդէս», 1897, 337 բ—339 բ) և Տ. Գալուստ Տէր-Մկրտչեան («Արարատ», 1897, 422 բ—424 ա) միւս ևս նոր գիւտի հեղինակներն եղան. այսինքն՝ թէ Խորենացի զայն հատուածն որ կը սկսի «Քանզի ամբարտաւանութիւն և մարդահաճութիւն» բառերով (Գ. կէ. 568—569), առած է ի Մեծ Սեղբեստրոսէ (երես 699)՝ որոյ թարգմանութեան ժամանակն է 678 տարին։ Տեսանք վերագոյն որ Տ. Խալաթեանց համոզեալ է Կարիէրի ապացուցութեամբն՝ թէ Խորենացի գործածած է զՓոքր Սոկրատն. բայց Տ. Գալուստ Տէր-Մկրտչեան փախչելով ի Քարիբդիսէ և յայտնելով ընդդէմ Կարիէրեանց՝ թէ Փոքր Սոկրատայ թարգմանիչն է, որ կ'առնու ի Խորենացւոյ, ոչ թէ Խորենացի ի Փոքր Սոկրատայ [1] («Արարատ», 1897, 422 բ), կ'իյնայ Սկիւլլայի պտոյտներուն մէջ, և միաբան Տ. Խալաթեանցի կը յայտարարէ թէ Խորենացի բանաքաղած է ի Մեծ Սեղբեստրոսէ. «Այսպէս ուրեմն (կը վճռէ Տ. Գալուստ Տէր Մկրտչեան), մեր կարծիքով լուծուած է՝ և այն վերջնականապէս՝ Խորենացու Հայոց Պատմութեան ժամանակի, ուրեմն և վաւերականութեան խնդիրը։ 678 թուից առաջ Խորենացու Հայոց Պատմութիւնը չը կար» («Արարատ», 1897, 424 ա). վճիռ՝ որոյ արձագանգն կրկնուեցաւ ի բացաձիգ հեռաստանէ. «Կարդացէք «Արարատ» Սեպ. Հոկ.՝ Գալուստ Տէր Մկրտչեանի վճիռը. 678 թուից առաջ Խորենացու Հայոց Պատմութիւն չըկար։ Եօթներորդին հասանք, Ութերորդին ալ կուգանք» («Հանդէս», 1898, ծածկոյթ Յունուարի, երկրորդ երես, երկրորդ սիւնակ)։

Ներողի և ինձ՝ որ 1857—58 տարիներէն ի վեր կը պարապիմ Հայ մատենագրաց և Հայ լեզուի ուսումնասիրութեամբ՝ երկու ձեռօք ծուէն ծուէն պատառել զվճիռ Տէր Մկրտչեան պատուական սարկաւագին, և ըսել. 678 թըւականէն չատ յառաջ Խորենացւոյ Հայոց Պատմութիւնն կայր. Խորենացի գրած է զայն կամ ի վերջին ամս Հինգերորդ դարու, կամ յառաջին ամս Վեցերորդին։ Ի Խորենացւոյ օգտուած է թարգմանիչն Փոքր Սոկրատայ և Փոքր Սեղբեստրոսի յԵօթներորդ դարու, և չարաչար կը սխալի Տ. Կարիէր, որ կը վարդապետէ զհակառակն՝ թէ Խորենացի օգտուած է յՈւթերորդ դարու ի Փոքր Սոկրատայ և ի Փոքր Սեղբեստրոսէ։ Ի Խորենացւոյ օգտուած է նմանապէս և թարգմանիչն Մեծ Սեղբեստրոսի յԵօթներորդ դարու, և չարաչար կը սխալին Տ. Խալաթեանց և Տ. Գալուստ Տէր-Մկրտչեան որ կը վարդապետեն զհակառակն՝ թէ Խորենացի օգտուած է ի վախճանի Եօթներորդ դարուն ի Մեծ Սեղբեստրոսէ։ Զայս պիտի ցուցընեմ յաջորդօքն։

(Կը շարունակվի)

Նորայր Ն. Բիւզանդացի

---

[1] „Քանի մի հայագէտներ“-էն մին է անտարակոյս ուսուցչապետն Գ. Խալաթեանց, որ իւր „Հայ Վէպն“ գրութեան մէջ, (որոյ համար ստացաւ զաստիճան Մագիստրոսի,) կըսէ. „Խորենացի գրած է իւր Պատմութիւնն ութերորդ դարու վերջին կամ իններորդին սկիզբը“. և դարձեալ. «Խորենացւոյ Պատմութեան ժամանակ կ'ընդունինք Ութերորդ դարու վերջը եւ մինչև իսկ իններորդի սկիզբն, յամենայն դէպս հազիւ կրնայ այս ժամանակամիջոցէն յառաջ ըլլալ» («Հանդէս», 1896, 211 ա, 212 բ)։ Բայց Տ. Խալաթեանց բարի սովորութիւն մի ունի, զոնէ մատենագրական խնդրոց մէջ, որ է՝ չյամառել յիւր կարծեաց վերայ։ Ահա թէ ինչ կըսէ յերես 92 ա՝ տարւոյս (1898) «Հանդէսին». „Այժմ (Սոկրատ և Սեղբեստրոս) գալիս են՝ ըստ երևոյթին անհերքելի փաստերով հաստատելու իմ կարծիքս և Խորենացու գործածած աղբիւրների ժամանակը առաջ քաշելու առնուազը մինչև Եօթներորդ դարու վերջին չորս տարիները, այն է՝ մինչև 696 թուականը»։ Ո՞ւր մնաց Ութերորդ դարու վերջն կամ Իններորդին սկիզբն։ Մատենագրական քննադատութիւնն կատարեալ աճպարարութիւն (գաղղիերէն jonglerie) դարձաւ ի մեր ժամանակս, ուր տարբերութեամբ որ աճպարարք գնդակներով կը խաղան, ուսուցչապետք՝ դարերով։

[1] «Բոլորովին համակարծիք եմ Հ. Մեսրոպին, որ Փոքր-Սոկրատն է Խորենացւոյ օգտուողը»։ Առաջին անգամ ես՛ս ըսի զայդ („Հանդէս“, 1893, 274 բ).— „Արարատայ“ նոյն թուոյն մէջ (1897, Սեպտեմբեր-Հոկտեմբեր, 423 ա, ծանօթութիւն 2) կը գրէ դարձեալ Տէր-Մկրտչեան. „Այսինքն՝ Գրիգորի որդի Աբասը կամ Աբասու որդի Գրիգորը“։ Վաղագոյն քան զՏէր-Մկրտչեան՝ 1897 Յուլիս 25 նամակաւս առ Հ. Մեսրոպ Վ. Տէր Մովսէսեան՝ զ„Աբասուն Գրիգորի Զօրափորեցւոյ“ համեմատեցի ընդ «Գրիգորի որդւոյ Աբասայ Պատճառ լոյն և նուրբ զրեանց» որ կայ նշանակեալ ի Մայր Ցուցակի Կարենեանց, երես 178, թիւ 1608, և ի Հ. Գար. Զ. Հայկ. Հին Դպր. Պատմ. երես 755։

հայրերի ուխտը, երդվեց, որ ինքը և իր ընտանիքը պէտք է ծառայեն միշտ Տիրոջ և կոչում արեց ամենքին նոյն ուխտն անելու: Կայսրը վերջացրեց իր աղօթքն առ Աստուած, մաղթելով, որ գերմանական ազգը պահպանի իբրև ամենաազնիւ ժառանգութիւն՝ հաւատ դէպի Աստուած, սէր դէպի ընկերը, համբերութիւն չարչարանքի և ընդունակութիւն աշխատելու մէջ»...

Խօսքեր, խօսքեր և խօսքեր:

* *

Ամերիկացի գրող Մարկ Տվենը յայտնի է իբրև վերին աստիճանի ծիծաղաշարժ, հակիրճ պատմուածքներ գրող. բայց և այնպէս մենք կատարելապէս կասկածում ենք, որ նրա տաղանդաւոր գրչի տակից դուրս գայ այսպիսի մի հաղորդութիւն, որ մենք քաղում ենք եւրոպական մամուլից՝ ժուրնալիստների համաժողովի առիթով Լիսաբոնում. «Վեհ. Սուլթանն արժանացրել է իր բարձր ուշադրութեան մամուլին՝ ցանկութիւն յայտնելով տեսնել գալ տարի իր մայրաքաղաքում ժուրնալիստների կոնգրէս...»: Մինթէ դրանք ամերիկացի գրողի խօսքեր են: Դժուարանում ենք հաւատալ...

* *

Մի ռուս թղթակից գրում է Բերլինից. «Կարելի է կարծել, թէ Գերմանիայում այժմ տիրում է երկրպագութիւն հիւանդ մարդուն: Լրագրական տասնեակ սիւնակներ նուիրված են Կ. Պոլսի գեղեցկութիւնների նկարագրութեան, փառաբանում են թիւրքական հիւրասիրութիւնը, ազնւութիւնը: Բարոն Շտամմի օրգանը նոյն իսկ նմանութիւն է գտնում Աբդիւլ-Համիդ II-ի և Վիլհէլմ II-ի մէջ. երկուսը շատ բան են ձեռք բերում աւելի մօտիկուց ծանօթանալով միմեանց հետ, որովհետև նրանց ցուրտ, երբեմն նաև խիստ արտաքինի տակ ծածկվում են խելք և բարի սիրտ. սուլթանը նոյնպէս գիտէ լինել բարեհոգի և ուրախ մտերմական շրջանում, իսկ նրա առատաձեռնութիւնը սահմաններ չունի: Չը նայած այդ բոլորին, չէ կարելի ասել, թէ այժմեան ճանապարհորդութիւնը ժողովրդական շատ մեծ համակրանք է վայելում Գերմանիայում: Ով ուշադրութեամբ ականջ է դրել, թէ ինչ են խօսում հասարակութեան մէջ, կարող է հաստատել, որ բիւրօկրատիայի բարձր շրջաններից սկսած մինչև ժողովրդական մասսաները, «խաչակիր արշաւանքը» (այս անունն են հանաքով տուել կայսրի ճանապարհորդութեան) շատ էլ ժողովրդականացած չէ»:

* *

Գլադստոնի ընտանիքը յանձնել է անգլիացի յայտնի գիտնական-գրող Ջօն-Մօրլէյին կազմել հանգուցեալի մանրամասն կենսագրութիւնը: Այդ գործը երկու-երեք տարվայ աշխատութիւն է պահանջում: Մօրլէյ քսան տարի Գլադստոնի ամենամօտիկ բարեկամն էր և հազիւ թէ լինի նոյն իսկ մի հատ քաղաքական հարց, որի վերաբերմամբ Գլադստօն գրաւոր կերպով յայտնած չը լինի իր կարծիքները այս մարդուն, որին նա կատարելապէս հաւատում էր: Կենսագրութեան ամենադժուար մասը կը լինի հօմրուլի զարգացման պատմութիւնը, բայց հեղինակն արդէն գրել է այդ պատմութեան գլխաւոր գծերը:

„ՄՇԱԿԻ“ ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

ՌՈՒՍԱՑ ԳՈՐԾԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆԻՑ

—

ԵԱԼՏԱ, 27 հոկտեմբերի: Կ. Պօլսից այստեղ է գալիս թիւրքաց արտակարգ դեսպանութիւն, որի անդամներն են արտակարգ դեսպան Թուրխան-փաշան, սուլթանի ֆլիգէլ-ադիւտանտ փոխգնդապետ Համդի-բէյը և քարտուղար Ագիրս-էֆէնդին: Դեսպանութիւնը ուղարկված է սուլթանի կողմից՝ ողջունելու Թագաւոր Կայսրին:

ՊԵԿԻՆ, 27 հոկտեմբերի: Դիպլօմատիական մարմինը վճռեց՝ եռանդով պահանջել ցունգլի-եամէնից հեռացնել զօրքը Կանզից ոչ ուշ քան նոյեմբերի 13—15-ը և ցոյց տալ այն տեղը, ուր պէտք է փոխադրվեն զօրքերը: Դեսպանները սպառնում են՝ իրանց պահանջը չը կատարելու դէպքում, միջոցներ ձեռք առնել երկաթուղու երթևեկութիւնը ապահովացնելու համար Պեկինի և ծովեզրի միջև:

ԼՕՆԴՕՆ, 27 հոկտեմբերի: Դեվօնպօրտի գինուորական շրջանի զօրքերը հրաման ստացան զինաւորվել: Ծովային զինաւորութիւնը նոյնպէս շարունակվում է եռանդով:

ԲԷՅՐՈՒԹ, 27 հոկտեմբերի: Կայսերական զոյգը այցելեց քաղաքը, որը այդ առիթով զարդարվել էր:

ՊԱՐԻԶ, 27 հոկտեմբերի: Պատգամաւորների ժողովը որոշեց վաղը քննել Ֆաշօդայի հարցը: Սենատը հինգշաբթի օր քննելու է Դելօնէի հարցապնդումը այն միջոցների մասին, որոնք անհրաժեշտ են զօրքերը վիրաւորանքներից պաշտպանելու համար:

ՍԱՄԱՐՂԱՆԴ, 27 հոկտեմբերի: Օլդէնբուրգի իշխանը եկաւ Սամարղանդ:

Խմբագիր՝ ԱԼԷՔՍԱՆԴՐ ՔԱԼԱՆԹԱՐ
Հրատար.՝ ԱՐԾՐՈՒՆՈՒ ԺԱՌԱՆԳՆԵՐ

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԱՌԱՋԻՆ ՄԱՍՆԱՒՈՐ ՀԻՒԱՆԴԱՆՈՑ
Բ. ՆԱՒԱՍԱՐԴԵԱՆԻ
(Կուկիա, Վօրօնցօվի արձանի հանդէպ)
Հիւանդներին ընդունում են ամեն օր, բացի կիրակի օրերից:

ԱՌԱՒՕՏՆԵՐԸ՝
Բ. Ա. ՆԱՒԱՍԱՐԴԵԱՆ—11—12 ժ. վիրաբուժութեան, վեներական (սիֆիլիս) և միզասեռ. հ.
Կ. Մ. ՉԻԿՈՎԱՆԻ—9—10 ժ. աչքի, ներքին և նեարդային հ.
Զ. Ի. ԲԱԲԱՆԱՍԵԱՆՑ—11—12 ժ. կանանց հիւանդ.
Ի. Ֆ. ՊՐՕՏԱՍԵՎԻՉ—12—1 ժ. ականջի, կոկորդի, քթի և կրծքի հ.
Ա. Պ. ԿԱՐԱՊԵՏԵԱՆՑ—1—$1^1/_2$ ժ. ներքին և երեխայոց հ.
Ա. Գ. ԳՈՒՐԿՕ—$1^1/_4$—$2^1/_4$ ժ. ներքին և միասեռական հ.

ԵՐԵԿՈՆԵՐԸ՝
Վ. Մ. ՄԱԽՎԻԼԱՁԷ—5—6 ժ. ներքին և երեխայոց հ.
Ա. Ն. ՇՊԱԿՕՎՍԿԻ—6—7 ժ. նեարդային (ելեկտրաբուժութիւն), վեներական և մորթի հ.
Բ. Ա. ՆԱՒԱՍԱՐԴԵԱՆ—$6^1/_2$—7 ժ.
Տ. Ի. ԲՈՒԴԵՆԿՕ հիւանդանոցումը քիմիական և խոշորացուցական հետազօտութիւններ է անում մէզի, խխի, արեան, կաթի և այլն:
Վճար 50 կ. չքաւորները ձրի: Համախորհրդի (կօնսիլիումի) և օպերացիայի համար առանձին:
Հիւանդանոցի վերատեսուչ՝
41—150 Բժշկապետ ՆԱՒԱՍԱՐԴԵԱՆ

ԱՆԴՐԿՈՎԿԱՍԵԱՆ ԵՐԿԱԹՈՒՂԻ

—

Մարդատար № 1 գնացքը դուրս է գալիս ԲԱԳՈՒԻՑ դէպի ԹԻՖԼԻՍ ցերեկվայ 4 ժամին և 15 րոպէին. Թիֆլիս է հասնում առաւօտեան 8 ժամ 38 րոպէին: Դուրս է գնում ԹԻՖԼԻՍԻՑ դէպի ԲԱԹՈՒՄ առաւօտեան 9 ժամ և 20 րոպէին. Բաթում է հասնում երեկոյեան 8 ժամ և 52 րոպէին:

Մարդատար № 3 գնացքը դուրս է գալիս ԲԱԳՈՒԻՑ դէպի ԹԻՖԼԻՍ՝ երեկոյեան 10 ժամ 50 րոպէին. Թիֆլիս է հասնում երեկոյեան 5 ժամ և 9 րոպէին: Դուրս է գնում ԹԻՖԼԻՍԻՑ դէպի ԲԱԹՈՒՄ՝ երեկոյեան 6 ժամ 10 րոպէին. Բաթում է հասնում առաւօտեան 7 ժամին:

Մարդատար № 2 գնացքը դուրս է գալիս ԲԱԹՈՒՄԻՑ դէպի ԹԻՖԼԻՍ՝ առաւօտեան 8 ժամ 30 րոպէին. Թիֆլիս է հասնում երեկոյեան 8 ժամ 30 րոպէին: ԹԻՖԼԻՍԻՑ դէպի ԲԱԳՈՒ է դուրս գալիս՝ երեկոյեան 9 ժամ 15 րոպէին. Բագու է հասնում ցերեկվայ 12 ժամ 59 րոպէին:

Մարդատար № 4 գնացքը դուրս է գալիս ԲԱԹՈՒՄԻՑ դէպի ԹԻՖԼԻՍ երեկոյեան 8 ժամ 40 րոպէին. Թիֆլիս է հասնում առաւօտեան 9 ժամ 55 րոպէին: ԹԻՖԼԻՍԻՑ դէպի ԲԱԳՈՒ է դուրս գալիս առաւօտեան 11 ժամ 20 րոպէին. Բագու է հասնում առաւօտեան 5 ժամ 42 րոպէին:

ՎՐԱՑ ԱԶՆՈՒԱԿԱՆՆԵՐԻ ԹԱՏՐՈՆՈՒՄ
Այսօր, հոկտեմբերի 28-ին
ԱՌԱՋԻՆ ԱՆԳԱՄ
դերասան Հ. Ղ. ԽԱՐԱԶԵԱՆԸ
մասնակցութեամբ հայոց դերասանական խմբի կը ներկայացնէ
ՀԱՐՄԱԿ եւ ԱՇԽԷՆ
Պատմ. ողբերգ. 5 արար. հեղ. Ս. Հէքիմեանի
Սկիզբն է $8^1/_2$ ժամին երեկոյեան:
Տոմսակները կարելի է ստանալ թատրոնի կասսայում: 1—1

Լոյս տեսան
ԿԱՐԱՊԵՏ ԱՓԻՆԵԱՆԻ
1899
ՊԱՏԻ ԵՒ ԾՈՑԻ ՕՐԱՑՈՅՑՆԵՐԸ
Ծոցի օրացոյցն ունի հարուստ յաւելուած՝ երազահանով և զուարճալի վիճակարանով: Պատի օրացոյցի իւրաքանչիւր թերթի երկրորդ երեսի վրա կան՝ ընտիր մտքեր, անեկդօտներ, առածներ, ժողովրդական երգեր, հանելուկներ և զանազան հետաքրքիր տեղեկութիւններ:
Գները՝ ՊԱՏԻՆԸ—50 կոպ.
ԾՈՑԻՆԸ—20 կոպ.
Դիմել՝ АЛЕКСАНДРОПОЛЬ, Карапету Апинянъ.
(չ.) 1—6

ԲԺՇԿԱՊԵՏ Ե. Ի. ՖՐԱՆՑԻՈՒՍ
մասնագէտ կոկորդի, քթի և ականջի հիւանդութիւնների:
Ընդունում է 5—7 ժամը երեկոյեան. Վելեամինովսկայա փողոց, տուն № 4, Դումայի հանդէպ:
(ե. չ. ո.) 23—30

ԲԺ. ՎԱՀԱՆ ԱՐԾՐՈՒՆԻ
ԸՆԴՈՒՆՈՒՄ Է ՀԻՒԱՆԴՆԵՐ՝
մասնագիտաբար բգի, կոկորդի, քթի և ականջի հիւանդութիւններով:
Առաւօտեան 9—12 ժ.
Երեկոյեան 4—7 ժ.
Գօլօվինսկի պրօսպ. № 28, տ. Աղամօվի: 4—10

5—11 (ամս. 28)

Լուսանկար Տէր-Ղեւոնդեանի մօտ վաճառվում են
ԱՆԴՐԷԱՍ ԱՐԾՐՈՒՆՈՒ
ՄԵԾԱԴԻՐ և ՓՈՔՐԱԴԻՐ ՊԱՏԿԵՐՆԵՐԸ, որ արժեն 1 ր. 40 և 20 կոպէկ: Դիմել՝ Тифлисъ, фотографу Теръ-Гевондянцу. 6—15

Շնորհիւ ժամացոյցներ պատրաստելու կատարելագործութեան և մեծ քանակութեամբ վաճառվելուն, ես կարողացայ՝ անցեալ տարվայ նոյեմբերի 15-ից սկսած, ծախել ազամարդկանց գեղեցիկ և դիմացկուն ժամացոյցներ, արծաթեայ ժամացոյցներ՝ 84 պրօբանի, անձայն, բոլոր երեք ծածկոցներն էլ արուեստական ոսկուց, որ ոչնչով չի զանազանվում իսկական ոսկուց. անկէր կոչված ժամացոյցը, որ բանում է 15 քարով, մեխանիզմը խիստ ամուր, խնամքով վերստուգած, լարւում առանց բանալիի՝
ԸՆԴԱՄԵՆԸ՝ 10, 12 և 14 ՌՈՒԲԼՈՎ
(2 հատ 19, 23 և 26 րուբլի): Նոյնպիսի ժամացոյցներ՝ միայն բանալիքով լարվող, մի րուբլիով էժան. Նոյնպիսի ժամացոյցներ՝ կանանց համար, մի րուբլիով թանգ: Գրաւոր երաշխաւորութիւն 6 տարվայ համար: 2 րուբլի սկզբնավճար ստանալուն պէս՝ անմիջապէս կուղարկվեն ուզած ժամացոյցները: Հասցէն՝ Торговой Фирмѣ
Я. М. ВАРКОВИЦКАГО
Ծրնեվի ժամացոյցների պահեստը Վարշաւում, Պանսկայա, 5. (չ) 4—10

Հարկաւոր է
ՇԱՄԱԽՈՒ ՀԱՅՈՑ ԵԿԵՂԵՑՈՒ ՀԱՄԱՐ
Դ Պ Ի Ր
Ձայնագրագէտ և աջող ձայնով. պիտի կարողանայ նաև խումբ պատրաստել. Նախապատւութիւն կը տրվի դպրոցաւարտներին. պայմանաւորվել ցանկացողները դիմելու են՝ ШЕМАХА. Благочинному священнику Тачату Марагянцъ. (չ. ո.) 2—6

Խ. ՄԱԼՈՒՄԵԱՆ
„ՄՏՔԻ ՄՇԱԿԸ“
(Մնում են փոքրաթիւ օրինակներ)
ԳԻՆԸ 50 ԿՈՊԷԿ
Դիմել հեղինակին, «Մշակի» Խմբագրատուն: 8—8

Պատշաճաւոր թոյլտուութեամբ բացված է Բագւում
երկսեռ ուսումնարան
ՕՐ. ԱՆ. ՓՈՒՂԻՆԵԱՆՑԻ
Պատրաստում է բոլոր միջնակարգ դպրոցների համար: Տօրգօվայա փողոց, տուն Թաղիեւների, № 8: 3—3

Հ. ԱՌԱՔԵԼԵԱՆ
ՋԷՅԹՈՒՆ
տեղագրական, ազգագրական, վարչական տեսութիւն: (Արտատպած «Մշակից» մի քանի յաւելումներով): Գինը 20 կ.:
Դիմել այս հասցէով. А. Аракеляну, Редакція „Мшакъ“. (չ. ո.) 10—10

ԼՈՅՍ ԱՑ
ԳԱԲՕՒ ԸՆՏԱՆԻՔԸ
Վէպ Թիֆլիսի կեանքից:
ԳԻՆՆ Է 60 Կ.
Վաճառվում է Թիֆլիսում՝ Կենտրոնական և Զ. Գրիգորեանցի Կովկասեան գրավաճառանոցներում: Դիմել ուղղակի այդ գրավաճառանոցներին: 5—10

ԹԻՖԼԻՍԻ ՀԱՅՈՑ ՀՐԱՏԱՐԱԿՉԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ
Գրասենեակում վաճառվում են՝

	Ր.	Կ.
ԱԳԱԹԱՆԳԵՂՈՍԻ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԸ . .	1	»
ՍՏԵՓԱՆՆՈՍ ՏԱՐՕՆԵՑՈՒ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ.	2	»
ԹԻՖԼԻՍԵՑՈՑ ՄՏԱՒՈՐ ԿԵԱՆՔԸ . . .	1	50
ՂԵՒՈՆԴ ՊԱՏՄԱԳԻՐ	2	»
ԴԱՍԱԳԻՐՔ ԿՐՕՆԻ ուսուցիչների համար.	1	75
ԺԱՄԱՆԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՈՑ Դարտելի.	1	25
ՀԱՆՐԱՄԱՏՉԵԼԻ ԲՆԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆ Լունկվիչի	1	»
ՀԱՆՐԱՄԱՏՉԵԼԻ ԱՍՏՂԱԲԱՇՈՒԹԻՒՆ Ֆլամմարիօնի	1	»
ՔՆՆԱԿԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՈՑ Գարագաշեանի.	4	»
ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՈՑ, Պալասանեանի .	1	50
ԱԿՆԱՑ ՀՆՈՒԹԻՒՆՔ, Ճանիկեանի . .	2	»
ՄԱՆԿԱԿԱՆ ԼՕՏՕ, (հայ., ռուս., ֆրանսերէն և վրացերէն)	1	20
ԱԶԳԱՅԻՆ ՋՕՋԵՐ, Պարոնեանի . . .	1	»
ԴԱՒԻԹ ԿՕՊՊԵՐՖԻԼԴ, Դիկկենսի . . .	1	»
ՎԷՊԻԿՆԵՐ և ՋՐՈՅՑՆԵՐ, Մօպասանի .	1	»
ՑՈ՛ ՍՐԹԱՍ, Սենկեվիչի	1	50
ՄԱՐԴ ԵՄ, Էբերսի	1	»

Դիմել՝ Тифлисъ. Тифлисское Общес. Изд. Арм. книгъ. 14—15

ՆԵՐՍԻՍԵԱՆ ԴՊՐՈՑՆ ԱՒԱՐՏԱԾ
Մ Ի Ե Ր Ի Տ Ա Ս Ա Ր Դ
ցանկանում է հայերէնի և մասամբ ֆրանսերէնի դասեր ունենալ, ամենաձեռնտու պայմաններով: Դիմել՝ Ներսէս Ներսէսեանցին՝ БАКУ, Николаевскій переул., № 1, домъ Баранова. երեկոյեան 6—7 ժամը: 3—5

ԹԻՖԼԻՍԻ ՔԱՂԱՔԱՅԻՆ ԿՐԵԴԻՏԱՅԻՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ ՎԱՐՉՈՒԹԻՒՆԸ
Յայտարարում է ի գիտութիւն պ.պ. անդամների, որ կանոնադրութեան մի քանի §§ փոփոխութեան և լրացումների, և նոր § 87-որդ մտցնելու պատճառով՝ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ ԳՐԱՒ ԸՆԴՈՒՆԱԾ ԿԱԼՈՒԱԾՔՆԵՐԸ պէտք է ԱՊԱՀՈՎԱԳՐՎԵՆ ոչ թէ գնահատութեան գումարով, ինչպէս պահանջվում էր մինչև այժմ, այլ ՓՈԽԱՌՈՒԹԵԱՆ գումարով, միացնելով դրա հետ ընկերութեան հատուցանելի ԵՐԿՈՒ ՏԱՐՎԱՑ ՎՃԱՐԸ:
Նրանք՝ որոնք կը ցանկանան փոքրացնել ընկերութեան մօտ գրաւ դրած կալուածքների ապահովագրութիւնը, այլ և ստանալ ընկերութեան կանոնադրութեան օրինակները,—մէջը եղած փոփոխութիւններով և յաւելուածներով, հրաւիրվում են այդ մասին յայտարարել ընկերութեան վարչութեան: 1—1

Լ Ո Յ Ս Տ Ե Ս Ա Ւ
ԼԷՕ
Մ Է Լ Ի Ք Ի Ա Ղ Ջ Ի Կ Ը
(Պատմական վէպ, 755 երես)
Գինը 1 ՌՈՒԲ. 30 ԿՈՊԷԿ (ոսկեկազմ 2 րուբլի)
Ծախվում է ԹԻՖԼԻՍՈՒՄ—հեղինակի մօտ («Մշակի» խմբագրատանը) և Կենտրոնական գրավաճառանոցում: ԲԱԳՒՈՒՄ—պ. Ներսէս Դաւթեանցի մօտ, Ա. Ի. Աղամօվի գրասենեակ. ՇՈՒՇՈՒՄ—Բագրատ Տէր-Սահակեանցի գրավաճառանոցում:
Հեղինակի հասցէն՝ ТИФЛИСЪ, редакція „Мшакъ“. 7—10

Дозволено цензурою, Тифлисъ, 27 Октября 1898 г. Типографія Грузинск. Издат. Т—ва, Лорисъ-Меликъ. ул. № 13